

Persian Dress in the Achaemenid Period: A Comparative Study of the Chehrabad Salt Men and Greek Visual Representations

Reza Mehrafarin¹ | Nasrin Mohammadgholiha²

1. corresponding author: Professor. Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. Email: r.mehrafarin@umz.ac.ir
2. Graduate of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. Email: Nasrinm1379@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
7 January 2026
Received in revised form:
10 March 2026
Accepted:
10 March 2026

Keywords:
Achaemenid Empire,
Persian dress,
Salt Men of Chehrabad,
Greek art,
cultural representation,
ancient textiles

ABSTRACT

Clothing in the Achaemenid Empire functioned as a multidimensional system that combined biological protection, social differentiation, cultural identity, and political symbolism. Previous studies on Achaemenid dress have largely relied on Greek literary sources and visual representations, particularly reliefs, metopes, and historical narratives, which predominantly depict elite or courtly contexts. As a result, the clothing of non-elite social groups has remained understudied, and modern interpretations have often been shaped by external and ideologically charged Greek perspectives. The discovery of naturally mummified human remains—known as the Salt Men—from the Chehrabad salt mine in Zanjan has provided rare and direct archaeological evidence of clothing associated with individuals from working and middle social strata. Several of these individuals date to the Achaemenid period and preserve exceptional organic remains, including textiles, trousers, leather boots, belts, and accessories. This study aims to reassess Achaemenid Persian dress through a comparative analysis of these material remains and Greek textual and visual sources, in order to evaluate the relationship between lived reality and cultural representation. The research demonstrates that Achaemenid clothing, as evidenced by the Salt Men, was primarily functional, technologically advanced, and well adapted to environmental and occupational conditions. In contrast, Greek representations often emphasize exaggerated and symbolic elements intended to reinforce cultural and ideological distinctions between Greeks and Persians. By integrating material culture with critical readings of classical sources, this study offers a more balanced reconstruction of Achaemenid dress and highlights the importance of interdisciplinary approaches in the study of ancient clothing and identity.

Cite this article Mehrafarin, Reza; Mohammadgholiha, Nasrin. Persian Dress in the Achaemenid Period: A Comparative Study of the Chehrabad Salt Men and Greek Visual Representations, *Visual Art Studies of IRAN*, (2025), 2(2). 114-130 DOI: 10.22111/jart.2026.54504.1101

© Mehrafarin, Reza; Mohammadgholiha, Nasrin.
DOI: 10.22111/JART.2026.54504.1101

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

1. Introduction

Dress has long been recognized as a form of non-verbal communication that reflects cultural values, social hierarchy, economic structures, and ideological frameworks. In the Achaemenid period (ca. 550–330 BCE), clothing played a significant role in expressing imperial identity and social order across a vast and culturally diverse territory. However, scholarly reconstructions of Achaemenid dress have traditionally depended on elite imagery from royal reliefs and on Greek literary and artistic sources, which often present the Persian world through a lens of political rivalry and cultural opposition.

This reliance on external representations has produced a skewed understanding of Persian clothing, emphasizing luxury, ceremonial display, and symbolic excess while neglecting the practical and everyday dimensions of dress. The absence of well-preserved organic materials has further limited the ability to study clothing as a lived material system. The Salt Men of Chehrabad fundamentally alter this situation by providing direct archaeological evidence of garments worn by individuals outside the royal or courtly sphere.

2. Research Aims and Questions

The primary aim of this study is to reconstruct Achaemenid Persian dress through a comparative analysis of material and representational evidence. The research addresses the following questions:

- 1 What were the functional, technological, and material characteristics of Achaemenid clothing as revealed by the Salt Men of Chehrabad?
- 2 How is Persian dress represented in Greek textual and visual sources, particularly in classical reliefs and metopes?
- 3 To what extent do Greek representations correspond to, distort, or reinterpret the material reality of Persian clothing?
- 4 How did clothing function as a marker of identity, social status, and cultural difference in both Persian and Greek contexts?

3. Methodology

This research employs an interdisciplinary and comparative methodology combining archaeology, textile analysis, art history, and classical studies. The primary archaeological data derive from the preserved garments of the Chehrabad Salt Men, including woolen tunics, trousers, leather boots, belts, and cloaks. Published laboratory analyses of fibers, weaving techniques, dyes, and sewing methods form the basis for evaluating technological sophistication and functional design.

These material data are compared with Greek literary descriptions by authors such as Herodotus, Xenophon, Strabo, and Plutarch, as well as with visual representations found in classical Greek art, including the Parthenon metopes, reliefs from the Acropolis, and battle scenes depicting Persians. The Greek sources are analyzed critically, with attention to their historical context, narrative purpose, and ideological framing.

4. Results

The analysis of the Salt Men's clothing reveals a coherent and highly functional system of dress. Garments were typically made of dense woolen textiles, often arranged in multiple layers to provide insulation and durability. Trousers and long-sleeved tunics allowed for mobility and protection, while leather boots with complex construction techniques were well suited to uneven and cold environments. Decorative elements, such as embroidery and colored threads, were applied selectively along seams and structural points, suggesting that ornamentation complemented rather than replaced functionality.

These findings indicate a sophisticated understanding of textile technology and bodily movement, as well as an emphasis on practicality and environmental adaptation. Importantly, they demonstrate that advanced clothing technologies were accessible beyond the royal elite and extended to working or middle social groups.

5. Discussion

In contrast to the material evidence, Greek visual representations of Persian dress often emphasize exaggerated features such as elongated garments, heavy folds, ornate patterns, and distinctive headgear. These elements functioned as visual markers of cultural otherness and were embedded within a broader ideological discourse that opposed Greek ideals of simplicity, nudity, and moderation to Persian luxury and excess.

While Greek artists and authors possessed a degree of empirical knowledge about Persian clothing—evident in recurring elements such as trousers and long tunics—this knowledge was selectively reshaped to serve political and cultural narratives. Persian dress became a symbolic language through which Greeks articulated concepts of identity, power, and difference, particularly in the aftermath of the Greco-Persian Wars.

The comparison highlights a fundamental distinction between lived reality and representational strategy. The Salt Men reflect clothing as a practical and adaptive system, whereas Greek representations transform dress into an ideological tool.

6. Conclusion

This study demonstrates that Achaemenid Persian dress cannot be fully understood through elite iconography or Greek representations alone. The Salt Men of Chehrabad provide unparalleled material evidence for reconstructing everyday clothing and reveal a system characterized by functionality, technological sophistication, and social inclusivity. When juxtaposed with Greek textual and visual sources, these findings expose the ideological processes through which Persian dress was reinterpreted and symbolized in classical art.

By integrating archaeological data with critical analysis of external representations, this research offers a more nuanced and balanced understanding of Achaemenid clothing as both a material practice and a cultural symbol. The results underscore the value of interdisciplinary approaches and highlight the potential of material culture to challenge long-standing, representation-based narratives in the study of ancient societies.

بازنمایی پوشاک پارسیان در فلات مرکزی ایران با استناد به مردان نمکی زنجان و افریشای یونانی

رضا مهرآفرین^۱ | نسرین محمدقلیها^۲

۱. نویسنده مسئول، استاد تمام، گروه باستان‌شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: r.mehrafarin@umz.ac.ir

۲. دانش‌آموخته رشته باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران رایانامه: Nasrinm1379@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۷ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۹ واژه‌های کلیدی: هخامنشیان، پوشاک، مردان نمکی زنجان، متوپ‌های یونانی، فلات مرکزی ایران	پوشاک در دوره هخامنشی، افزون بر کارکرد زیستی، نقشی بنیادین در بازنمایی هویت فرهنگی، جایگاه اجتماعی و ایدئولوژی سیاسی ایفا می‌کرده است. با وجود اهمیت این موضوع، بخش عمده مطالعات پیشین بر بازنمایی‌های تصویری و متون کلاسیک یونانی متمرکز بوده و شواهد عینی مربوط به طبقات غیر درباری کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. کشف مردان نمکی معدن چهرآباد زنجان، به‌ویژه نمونه‌های منتسب به دوره هخامنشی، فرصتی کم‌نظیر برای بازسازی واقع‌گرایانه پوشاک مردان در فلات مرکزی ایران فراهم کرده است. هدف پژوهش حاضر، بازنمایی ویژگی‌های واقعی پوشاک هخامنشی و سنجش میزان انطباق یا فاصله آن با بازنمایی‌های تصویری یونانی، به‌ویژه متوپ‌ها و افریش‌های کلاسیک است. روش تحقیق بر رویکرد تطبیقی و میان‌رشته‌ای استوار است و با تلفیق داده‌های باستان‌شناختی (بقایای منسوجات، شلوار، چکمه و پیراهن مردان نمکی)، نتایج آزمایش‌های نساجی و الیاف‌شناسی و تحلیل انتقادی متون و تصاویر یونانی انجام شده است. در این چارچوب، کارکرد، فناوری تولید و بار نمادین پوشاک بررسی و با شواهد تصویری یونانی مقایسه شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که پوشاک هخامنشی، برخلاف تصویر اغراق‌آمیز و ایدئولوژیک هنر یونانی، ساختاری کاربردی، اقلیمی و مبتنی بر فناوری پیشرفته نساجی داشته است. شواهد مردان نمکی بیانگر نظامی چندلایه و کارآمد از پوشاک است که نه تنها به اشراف، بلکه به طبقات کاری و میانی جامعه نیز تعلق داشته است. این مطالعه نشان می‌دهد که بازنمایی‌های یونانی، هرچند بر پایه شناختی نسبی از پوشاک ایرانی شکل گرفته‌اند، اما به‌طور گزینشی و در راستای تقابل فرهنگی «خودی/غیرخودی» بازتفسیر شده‌اند.

استناد: مهرآفرین، رضا؛ محمدقلیها، نسرین. (۱۴۰۴). بازنمایی پوشاک پارسیان در فلات مرکزی ایران با استناد به مردان نمکی زنجان و افریشای یونانی، مطالعات

هنرهای تجسمی/ایران، ۲(۲)، ۱۱۴-۱۳۰

DOI: 10.22111/JART.2026.54504.1101

© مهرآفرین، رضا؛ محمدقلیها، نسرین

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

۱- مقدمه

هرودوت (کتاب یکم، ۱۳۵) نقل کرده است که هیچ قومی به اندازه پارسیان آغوش بازی برای پذیرش آداب و رسوم بیگانه ندارد؛ چنان که جامه مادها را به عنوان پوشاکی زیباتر از لباس خود برگزیدند و پوشیدند یا جوشن مصری را به زره خود ترجیح دادند.

با توجه به اسناد تاریخی و شواهد باستان‌شناختی، این قوم ایرانی حداقل از سده نهم ق.م. جابه‌جایی‌های منطقه‌ای را تجربه کرده و با اقوام مختلف ایرانی و غیرایرانی برخورد یا ارتباط داشته است. با توجه به گفته هرودوت، آن‌ها قطعاً تحت تأثیر پوشاک این اقوام قرار داشته‌اند. از مسائلی که در نوع پوشاک مردمان باید در نظر داشت، می‌توان به نوع اقلیم منطقه سکونتگاهی، نوع معیشت و طبقه اجتماعی افراد اشاره کرد. طبیعتاً هر اقلیمی پوشاک خاصی را می‌طلبد؛ چنان که در مناطق سرد و کوهستانی، پوشاکی ضخیم، چسبان، چندتکه‌ای و تیره‌رنگ و در مناطق گرم، لباسی گشاد، نازک و تک‌لایه بر تن می‌کنند.

نوع پوشاک پارسیان در طول دوران فرمانروایی آنان و در موقعیت‌های مختلفی که قرار داشتند، از روی نقش برجسته‌ها، نقش مهرها، سکه‌ها و آثار یونانی، مصری و... مشهود است. چنان که پوشاک پادشاه هنگام نبرد با دیوان و دشمنان با لباسی که در دربار می‌پوشید، متفاوت است. از این دوره نقش چندانی از بانوان درباری در دست نیست؛ اما نقش‌های پراکنده‌ای که از این گروه در مناطق مختلف، خصوصاً آسیای صغیر، به دست آمده است، نوع پوشاک آن‌ها را به خوبی نمایان می‌سازد. شباهت پوشاک مردان و زنان هخامنشی بسیار است و این پوشاک از مدلی یکسان، البته با تفاوت‌هایی، پیروی می‌کرد. در تمام نقش‌هایی که از این دو گروه به جا مانده است، پوشیدگی تمام اندام بدن، به جز دست، صورت و پا (گاهی ساق دست و ساق پا)، در فرهنگ آنان مرسوم بوده است (مهرآفرین، ۱۴۰۴: ۲۴۳-۲۴۴).

پوشاک در طول تاریخ، به عنوان یک زبان غیرکلامی، بازتاب‌دهنده فرهنگ، باورها، ارزش‌ها، طبقه اجتماعی و هویت فردی و جمعی بوده است (Boucher, 2008: 17). پوشاک هخامنشیان، با توجه به نگاره‌های باقی مانده از تخت جمشید و سایر آثار باستانی، از پارچه‌های مرغوب و با تزیینات زیبا تهیه می‌شده است (Briant, 2002: 5). در طول این دوران، ما شاهد ساتراپ‌هایی هستیم که توسط اشراف‌زادگان و حاکمان محلی اداره می‌شدند و به صورت خودمختار عمل می‌کردند. اشراف محلی وظیفه داشتند در هنرها و حتی لباس‌های خود از ویژگی‌های پادشاهان تقلید و پیروی کنند؛ از این رو، ما در سرتاسر قلمرو حکومت هخامنشیان شاهد پوشش‌هایی با تجملات زیاد هستیم. به همین دلیل و با توجه به اینکه گستره حکومت هخامنشیان بسیار وسیع بود، مطالعه پوشاک آنان در تاریخ هنر و همچنین باستان‌شناسی از اهمیت زیادی برخوردار است.

برای درک و شناخت پوشاک هخامنشیان، خصوصاً طبقات عامه، نیازمند آثار و شواهدی هستیم که ما را در این مبحث مهم یاری رسانند. از آنجا که این طبقات در آثار هنری این دوره جایی ندارند، درک چنین موضوعی دشوار است؛ به خصوص که در آثار هنری این دوره، مانند نقش برجسته‌ها، فقط تصاویر شاهان، بزرگان و نظامیان به تصویر کشیده شده‌اند؛ از این رو، آثار و شواهد دیگری مانند اجساد نمکی چهرآباد زنجان و افریهای یونانی برای بازنمایی پوشاک عامه پارسیان دوره هخامنشی بسیار ارزشمند هستند.

در دسامبر سال ۱۹۹۳، در طول فرایند استخراج نمک از معدن چهرآباد زنجان، کارگران به مجموعه‌ای انسانی برخوردند که همچنان بر سر و رویش مو و ریش داشت و پاهایش جداگانه داخل یک چکمه چرمی قرار گرفته بود. همراه این اسکلت چند تکه پارچه به دست آمد (Aali, 2007: 3). در مجموع، از این معدن پیکر هشت مرد درون لایه‌های نمکی ظاهر شد؛ پیکر یکی از این مردان که در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود، مرد نمکی شماره یک لقب گرفت. با انجام

آزمایش‌های مختلف روی این مردان و همچنین تجزیه و تحلیل پوشاک آن‌ها، شواهدی از فناوری‌های نساجی ایران در دوره پیش از اسلام به دست آمد (Nezamabadi et al., 2013: 570).

در برخی از تمدن‌های باستانی، برای سالم نگه داشتن اجساد از مومیایی کردن استفاده می‌کردند؛ چنان‌که مصریان برای سالم نگه داشتن اجساد فراعنه از شیوه بسیار پیچیده‌ای استفاده می‌کردند. آنان اجساد را درون حوضچه‌های نمک می‌خوابانند. این کار باعث می‌شد نمک، رطوبت بافت‌ها و مایعات بدن را به شدت جذب کند و محیط را برای رشد باکتری‌ها و قارچ‌ها نامناسب سازد و روند تجزیه جسد را به طور چشمگیری کند یا متوقف کند. چنین شرایطی برای مردانی که در معدن نمک چهرآباد زنجان کار می‌کردند، به گونه‌ای ناخواسته اتفاق افتاد.

با توجه به اینکه معدن مذکور از حدود ۶۰۰ قبل از میلاد و به خصوص در دوره هخامنشیان مورد استخراج نمک قرار گرفته بود (Aali & Stöllner, 2015: 12)، می‌توان احتمال داد که این مومیایی‌های نمکی متعلق به معدنچسانی بودند که در این دوره یا پس از آن، با ریزش لایه‌های نمک در معدن جان خود را از دست داده و به دلیل شرایط موجود، اجساد آن‌ها تا به امروز باقی مانده‌اند؛ از این رو و با توجه به موقعیت اجتماعی این افراد، نوع پوشش آن‌ها را باید در نسبت با طبقه اجتماعی‌شان در فلات مرکزی ایران در دوره هخامنشی جست‌وجو کرد. پولارد درباره مردان نمکی این گونه نتیجه‌گیری می‌کند که مومیایی‌های نمکی باستانی به دوره‌های هخامنشی (۵۵۰-۳۳۰ قبل از میلاد) و ساسانی (قرن سوم تا هفتم میلادی) تعلق دارند و در حوادث معدن‌کاوی نمک جان باخته‌اند. چندین وسیله جانبی ارگانیک، از جمله لباس‌های خز و پارچه‌ای و ابزارهای کاری، کشف شده‌اند که پیشینه غنی مادی جوامع شاغل در معادن نمک باستانی را نشان می‌دهند (Öhrström et al., 2021).

۲- اهداف

پژوهش حاضر تلاش دارد با رویکرد تطبیقی و خوانش هم‌زمان دو منبع مادی و تصویری، شناختی جامع‌تر و دقیق‌تر از پوشاک هخامنشیان ارائه دهد. با وجود بهره‌گیری از آثار هخامنشی، بقایای مردان نمکی زنجان و متوپ‌های پارتون در پژوهش‌های پیشین، همچنان نارسایی‌هایی در این زمینه وجود دارد؛ از این رو، سعی می‌شود برخی خلأها، از جمله کمبود مطالعات تطبیقی میان شواهد عینی و هنری و بی‌توجهی به بُعد فرهنگی و سیاسی پوشاک پارسیان، برطرف شود.

۳- پرسش‌های پژوهش

- ۱- پوشاک هخامنشیان در فلات مرکزی ایران چگونه بوده است؟
- ۲- اجساد مردان نمکی چهرآباد زنجان و افریهای یونانی چه کمکی به بازنمایی پوشاک دیگر طبقات جامعه هخامنشی می‌کنند؟

۴- پیشینه پژوهش

هرودوت به صورت پراکنده به پوشاک درباریان هخامنشی اشاره کرده است؛ لیکن سخنی از پوشاک طبقه عامه نگفته است. بنابر گفته وی، اعضای دربار هخامنشی دو نوع لباس متمایز می‌پوشیدند: ردای درباری پرسپولسی و لباس سوارکاری یا لباس سواره‌نظام که شامل پنج مورد (کلاه نمدی، کت آستین‌دار به نام کندیس، تونیک آستین‌دار به نام اپندیتس، شلوار به نام آناکسیریدس و کفش) بود (Widengren, 1956: 228). در کتاب تاریخ هرودوت نیز اشاره مختصری به پوشاک هخامنشیان شده است (هرودوت، کتاب هفتم: ۶۱).

پلوتارک نیز درباره اردشیر دوم را توصیف کرده و به تجمل، پوشاک، زیور و تشریفات شاهی اشاره دارد. وی می‌نویسد که اردشیر دوم در شیوه زندگی شاهانه، پوشاک و تجملات، شکوه و عظمت فراوانی به نمایش می‌گذاشت (Plutarch, 1926, Artaxerxes, 24). وی نیز سخنی از پوشاک دیگر طبقات ایرانی نگفته است.

کشف انسان‌های نمکی چهرآباد زنجان، مجرای نوین در پژوهش پوشاک دوره هخامنشی گشود و موجب توجه گسترده محققان بین‌المللی به فناوری منسوجات در ایران باستان شد (Aali et al., 2010: 170-173; Stöllner et al., 2012: 2475-2478). پژوهش‌های آزمایشگاهی انجام‌شده روی الیاف، رنگ‌زاهای و تکنیک‌های دوخت منسوجات چهرآباد، نشانگر پیشرفت قابل توجه نظام پارینه‌نساجی و نقش آن در سازگاری با شرایط اقلیمی فلات مرکزی بوده است (Grömer et al., 2016: 6-12; Mashkour et al., 2013: 292-295).

مهرآفرین نیز اخیراً در کتاب هنر هخامنشیان یک فصل را به پوشاک هخامنشیان اختصاص داده است. وی در این کتاب شرح مفصلی از پوشاک هخامنشیان را بر اساس نقش‌برجسته‌های پارسیان، متون و هنرهای مصور یونانی نگاشته است (مهرآفرین، ۱۴۰۴: ۲۴۳-۲۶۲).

درباره مرد نمکی، عالی و همکارانش اطلاعات زیادی به دست می‌دهند. در سال ۱۹۹۳، معدن‌کاران در معدن نمک دوزلاخ، نزدیک روستاهای حمزه‌لی و چهرآباد در استان زنجان، به‌طور اتفاقی سری مومیایی‌شده را کشف کردند که به‌طور شگفت‌انگیزی حفظ شده بود؛ این سر گوش سوراخ‌شده‌ای داشت که هنوز گوشواره‌های طلایی در آن بود و موها و ریش آن قرمز بودند. همچنین یک چکمه چرمی چشمگیر کشف شد که بخش‌هایی از ساق و پا را در خود جای داده بود. اشیای کشف‌شده همراه با نخستین مرد نمکی شامل چاقوهای آهنی، شلوار پشمی، سوزن نقره‌ای، بقایای غذا و بخش‌هایی از چکمه چرمی او بود (Aali et al., 2015).

بیشتر منابع دست‌اول تاریخی رساله مستقلی درباره پوشاک هخامنشیان ندارند؛ بلکه مطالب مربوط به پوشاک این دوره در خلال نوشته‌های آنان و در ارتباط با مسائل درباری، نظامی، اخلاقی، روایی و فرهنگی آمده است. به‌طور کلی، برای پژوهش و شناخت پوشاک هخامنشیان، به‌ویژه طبقات عامه، نیازمند مطالعه و بررسی منابع یونانی و ایرانی هستیم.

۵- روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، در زمره تحقیقات بنیادی قرار می‌گیرد و از حیث ماهیت داده‌ها، کیفی و توصیفی-تحلیلی است. همچنین از منظر شیوه گردآوری داده‌ها، ماهیتی ترکیبی (میدانی و کتابخانه‌ای) دارد؛ چنان‌که در کنار اسناد تاریخی و پژوهشی معاصر، داده‌های باستان‌شناختی مردان نمکی زنجان، نقش‌برجسته‌های تخت جمشید و افریزهای معبد نیکه در آکروپولیس آتن مطالعه شده‌اند.

۶- پوشاک پارسیان در منابع یونانی (متون تاریخی و افریزها)

مورخان بزرگی چون هرودوت، گزنفون، پلوتارک و استرابو و نیز چندین نویسنده و مورخ یونانی-هلنیستی دیگر به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم درباره پوشاک هخامنشیان مطلب نوشته‌اند. البته اغلب این اشارات پراکنده و توصیفی هستند و در بستر روایت‌های نظامی، درباری یا اخلاقی آمده‌اند و به‌صورت رساله مستقلی درباره پوشاک پارسیان نگاشته نشده‌اند. هرودوت شرح پوشاک اقوامی را که در لشکر خشایارشا خدمت می‌کردند، چنین آورده است: «پارسیان کلاه‌های از نمد نرم که به آن تیارا می‌گویند، بر سر داشتند. نیم‌تنه‌های رنگین و آستین‌دار و زرهی پوشیده از پولک‌های فلزی شبیه به فلس ماهی روی آن بر تن داشتند و شلوار بلند و گشادی (آنکسیرایدس) به پا داشتند» (هرودوت، کتاب هفتم: ۶۱). مادها نیز در جنگ همان لباس و تجهیزات را داشتند؛ زیرا در واقع پارسیان لباس خود را از مادها تقلید کرده‌اند. کیسی‌ها

[کاسی‌ها] کم‌وبیش همان جامهٔ پارسیان را داشتند؛ اما به‌جای کلاه نمدی، دستار بر سر بسته بودند. هرکانیان نیز لباس و سلاحی مانند پارسیان داشتند (همان: ۷۸۵).

گزنفون نیز در کتاب کوروش‌نامه از تفاوت پوشاک مادها و پارس‌ها سخن می‌گوید و اشاره می‌کند که مادها جامه‌های بلند، آستین‌دار و فاخر و پارس‌ها پوشاکی ساده‌تر و کوتاه‌تر می‌پوشیدند. این بخش معمولاً به‌عنوان نخستین توصیف یونانی از پوشاک رسمی ایرانی نقل می‌شود (گزنفون، ۱۳۸۴: ۲۴۱).

استرابو نیز، هرچند نه به‌صورت نظام‌مند و مفصل، در جغرافیا اشاره‌هایی به پوشاک پارسیان دارد. این اشارات پراکنده‌اند و معمولاً در قالب توصیف سبک زندگی، تشریفات درباری و تمایز طبقاتی ایرانیان آمده‌اند. در بخشی که استرابو دربارهٔ دربار شاهنشاهی ایران و آداب پارسیان سخن می‌گوید، به موارد زیر اشاره می‌کند:

استفاده از ردهای بلند و فاخر و پوشاک چندلایه، نشانهٔ مقام و منزلت اجتماعی است. این لباس‌ها حرکت آزاد را محدود می‌کنند و جنبهٔ تشریفاتی دارند. استرابو لباس پارسیان را سنگین، رسمی و نمادین و در تضاد با سادگی پوشاک یونانی می‌داند. در این بند، استرابو به‌طور غیرمستقیم اشاره می‌کند که لباس درباریان و اشراف با مردم عادی تفاوت دارد و پوشاک، ابزار نمایش قدرت و اقتدار سیاسی است. وی به اقتباس پارسیان از پوشاک مادی اشاره می‌کند و پوشاک را بخشی از ایدئولوژی قدرت شاهنشاهی، نشان‌دهندهٔ تشخص و نماد قدرت می‌داند (Strabo, 1928, 15.3.18: 733-734).

پلوتارک (۴۶ تا ۱۲۰ میلادی)، مورخ و نویسندهٔ یونانی-رومی، اگرچه اثر مستقلی دربارهٔ پوشاک ایرانیان ندارد، اما در چند اثر مهم خود، به‌صورت پراکنده اما ارزشمند به پوشاک، ظاهر، تجمل و نمادهای درباری شاهان هخامنشی اشاره کرده است. این گزارش‌ها غالباً در چارچوب توصیف زندگی درباری، تفاوت فرهنگی ایران و یونان و نقد یا تحسین تجمل شرقی مطرح می‌شوند. پلوتارک بارها بر فاخر بودن، رنگین بودن و تجمل لباس‌های شاهان پارسی تأکید می‌کند. در توصیف دربار شاهان هخامنشی، از جامه‌های بلند، نرم، آراسته و مزین به طلا یاد می‌شود که نشانهٔ قدرت، شکوه سلطنت و فاصلهٔ طبقاتی میان شاه و دیگران بوده است. او این نوع پوشش را در تقابل با سادگی پوشاک یونانیان قرار می‌دهد و آن را نماد «زندگی شرقی آمیخته با رفاه و تجمل» می‌داند که با پوشاک مردم عادی تفاوت داشت (Plutarch, 1926, Artaxerxes, 3, 24: 227).

علاوه بر متون تاریخی، نقش‌های باقی‌مانده از دورهٔ کلاسیک یونان باستان و پس از آن نیز کمک زیادی به شناخت پوشاک این قوم برجستهٔ ایرانی می‌کنند. تابوت سنگی اسکندر (Berndt Ersöz, 2020)، موزائیک اسکندر (Beşikçi, 2023)، افریز جنوبی معبد الههٔ پیروزی (آتنا نیکه در آکروپولیس آتن) (Hurwit, 1999: 168-172)، آمفوراها سیاه آتیک (Miller, 2022)، تومولوس تاتارلی (محمدیان و دیگران، ۱۳۹۶) و دیگر آثار مربوط به اقوام، شناخت ما را از پوشش قوم پارسی کامل می‌کنند.

پژوهش‌های باستان‌شناختی نشان داده‌اند که تصویر ایرانیان در متوپ‌ها و نقش‌برجسته‌های یونانی، بخشی از گفتمان سیاسی و هویت‌محور یونانیان در تقابل با «شرق» بوده است. این آثار تصویری، اگرچه اطلاعاتی دربارهٔ فرم پوشاک ایرانی ارائه می‌دهند، همواره با سوگیری ایدئولوژیک همراه هستند (Hall, 2012: 47-52; Said, 1978: 1-7).

در تابوت سنگی اسکندر (Berndt Ersöz, 2020)، پیراهن و دامن اسکندر و سربازان ایرانی مانند یکدیگر هستند. پیراهن آن‌ها آستین‌دار است و در ناحیهٔ کمر با شال یا کمربندی باریک بسته شده است؛ از این‌رو، دامن پیراهن که تا روی کفل پایین آمده، دارای چین است. زیر پیراهن، دامن قرار دارد. چین‌های پیراهن در زیر کمر بند، قسمت فوقانی دامن را پوشانده‌اند. سربازان ایرانی شلوار چسبان اما چین‌دار به پا دارند؛ لیکن اسکندر و یونانی‌ها برهنه هستند. اسکندر ردایی روی پیراهن خود پوشیده که بخش کمی از آن در جلو به‌صورت جمع‌شده و چروک درآمده و بخش پشتی آن بلند و باز است (تصویر ۱).

تصویر ۱- تابوت سنگی اسکندر؛ جنگ سربازان اسکندر مقدونی با پارسیان (Berndt Ersöz, 2020: 67)

در موزائیک اسکندر، داریوش سوم پیراهنی سفید و یقه‌گرد پوشیده و روی آن، پیراهنی آستین‌بلند و بدون دکمه بر تن کرده است که فقط با شال آن را محکم کرده است؛ علاوه بر این، ردایی بر تن کرده که در پشت سر آویخته شده و از جلو با یک نخ به هم متصل شده است (Beşikçi, 2023: 67). به نظر می‌رسد که سپاهیان ایرانی نیز چنین جامه‌هایی بر تن دارند. اینجامه را عموم مردم در شرایط عادی بر تن می‌کردند (تصویر ۲).

تصویر ۲- موزائیک اسکندر؛ جنگ داریوش سوم با اسکندر مقدونی (Beşikçi, 2023: 67)

متوپ‌های یونانی، به‌ویژه در معبد آتنا نیکه، از مهم‌ترین منابع تصویری دوران کلاسیک برای شناخت چگونگی درک و بازنمایی ایرانیان توسط یونانیان محسوب می‌شوند (Boardman, 1985: 92-99). این آثار عمدتاً روایتگر ستیز میان جهان یونانی و جهان ایرانی به شمار می‌روند و پوشاک، برجسته‌ترین نشانه تمایز فرهنگی در این بازنمایی است (Miller, 1997: 54-60). عمده این نقش‌برجسته‌ها زمانی شکل گرفت که یونانیان در جنگ با خشایارشا هخامنشی موفق به شکست او شدند؛ از این رو، شرح این پیروزی‌ها برای آنان بسیار مهم بود و در نشان دادن آن بسیار کوشیدند. در متوپ‌های مربوط به «نبرد آمازون‌ها» و «نبرد با پارسیان»، پوشاک ایرانیان معمولاً شامل عناصری مانند شلوارهای چین‌دار و تنگ (Anaxyrides)، کلاه‌های فریجی قلاب‌دار به‌عنوان نشانه شرقی بودن، تونیک‌های بلند و پرچین و بندها و تسمه‌های تزئینی در کمر و سینه است (Miller, 1996: 112-118; Llewellyn-Jones, 2013: 154-161).

مطالعات تطبیقی نشان می‌دهند که بسیاری از عناصر بصری در متوپ‌ها مستند تاریخی مستقیمی ندارند و در جهت بزرگ‌نمایی تفاوت‌ها دگرگون شده‌اند؛ برای نمونه، برخی زره‌ها و کلاه‌ها با مدل‌های بومی یونانی تلفیق شده‌اند تا هویت

«غیرخودی» برجسته‌تر شود (Neils, 2001: 145-150). با وجود این اغراق‌ها، حضور برخی جزئیات دقیق پوشاک، همچون دوخت لایه‌ای، کمربندهای نگهدارنده و شلوارهای کاربردی، نشانگر آن است که درک یونانیان از جنبه‌های عملی پوشاک شرقی به‌طور کامل از واقعیت جدا نشده بود (Boardman, 1985: 92-99). از همین رو، متون‌ها منبعی ارزشمند برای مقایسه انتقادی میان برداشت یونانیان و شواهد واقعی پوشاک هخامنشیان به شمار می‌آیند. نقش‌هایی که یونانیان از ایرانیان (پارسیان) ترسیم کرده‌اند، آن‌ها را در صحنه‌های جنگ نشان می‌دهند که در تمامی این صحنه‌ها، یونانیان در حال ضربه زدن به ایرانیان‌اند. پوشاک ایرانیان در این صحنه‌های جنگی متفاوت از پوشاکی است که در تخت جمشید بر تن دارند. گویا پوشاک نظامی آن‌ها متفاوت از پوشاک زندگی معمولی و مراسم ملی-مذهبی آن‌ها بوده است (تصویر ۳).

تصویر ۳- یونان، آکروپولیس، معبد آتنا نیکه؛ جنگ سربازان اسکندر با سربازان ایرانی
(<https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:945945>)

پوشاکی که در نبرد سربازان ایرانی با یونانیان مشاهده می‌کنیم، با پوشاک سربازان جاویدان متفاوت است. احتمالاً سپاه جاویدان نقش تشریفاتی در دربار و حفاظت و حراست از پادشاه و خاندان او را بر عهده داشته است و در زمان جنگ، اینان نیز لباسی متناسب با صحنه جنگ و سوارکاری بر تن می‌کردند که عبارت بود از پیراهنی با شال بسته‌شده دور کمر، شلوار و باشلق. پوشاک این سربازان در شوش و تخت جمشید اندکی با یکدیگر تفاوت دارد. در شوش، سربازان پوشاک ایلامی بر تن و سربندی عقلمانند بر سر دارند و چهره آن‌ها کدر است؛ درحالی‌که سربازان تخت جمشید دو نوع لباس مادی و پارسی بر تن دارند (مهرآفرین، ۱۴۰۴: ۲۵۲).

۷- پوشاک پارسیان در آثار هخامنشیان

مهم‌ترین و موثق‌ترین منابع برای شناخت پوشاک هخامنشیان، نقش‌برجسته‌ها، آجرهای لعاب‌دار، پیکره‌ها، مهرها و سکه‌های این دوره هستند. البته پوشاکی که از پارسیان در این آثار به نمایش گذاشته شده، متعلق به شاهان، بزرگان، سپاه جاویدان و افراد حکومتی است و از مردمان معمولی پارسی نقشی دیده نمی‌شود. کتیبه‌ها و الواح بی‌شمار بیستون و تخت جمشید نیز در این باره سخنی نمی‌گویند.

نقش‌برجسته‌های پلکان کاخ آپادانا، کاخ سه‌دروازه، کاخ تچر، کاخ هدیش، خزانه، کاخ صدستون، آرامگاه‌ها، بیستون و... بزرگان پارسی و مادی را دوشادوش یکدیگر به نمایش گذاشته‌اند (تصویر ۴). اما همچنان که گفته شد، مردمان عادی در این صحنه‌ها نقشی ندارند. با این حال، به نظر می‌رسد که پوشاک غالب مردمان از نوع پوشاکی باشد که مادها بر تن می‌کردند. این پوشاک شامل پیراهنی بلند و آستین‌دار تا زیر زانو است که شالی در کمر به دور آن بسته می‌شد و در زیر آن شلوار می‌پوشیدند که تا فوژک پا پایین می‌آمد. احتمالاً قسمت فوقانی شلوار چین‌دار بوده است؛ لیکن این چین، به دلیل قرار گرفتن در زیر پیراهن، در نقش‌برجسته‌ها به نمایش درنیامده است. از سویی، هرودوت نیز می‌نویسد که پارس‌ها لباس خود را از مادها تقلید کرده‌اند (هرودوت، کتاب هفتم: ۶۱). نوع پوشاکی که مادها بر تن می‌کردند، برای سوارکاری و انجام فعالیت‌های روزمره کاری بسیار متناسب‌تر از لباس‌های فراخ و دست‌وپاگیری بود که بزرگان پارسی بر تن می‌کردند.

تصویر ۴- تخت جمشید، آپادانا (در دو کادر زیرین، صحنه مهتران، بزرگان و سران پارسی و مادی قرار دارد که یک‌درمیان از پی هم می‌آیند و تعداد آن‌ها در هر ردیف ۳۲ نفر است. هر دو گروه به وسیله یک راهنمای پارسی هدایت می‌شوند) (https://www.asriran.com/files/fa/news_albums/765095/30199/resized/resized_1174385_319.jpg)

برای شناخت پوشاک مردمان پارسی در فلات مرکزی ایران در دوره هخامنشیان، به دلیل فقدان مدارک کافی، به پوشاک مردان نمکی زنجان استناد می‌شود. شاید در آینده آثار و شواهد باستان‌شناختی بیشتری از این دوره و از این طبقه اجتماعی به دست آید و ما را با پوشاک طبقات پایین جامعه بیشتر آشنا سازد.

پوشاک مردان نمکی زنجان، اطلاعات دقیقی از جنس پارچه، الیاف و دوخت ارائه می‌دهد. توجه به این مسائل نشانگر فناوری نساجی هخامنشیان در فلات مرکزی ایران است. معیار مهم در ارتباط با پوشاک پارسیان، سنجش بازنمایی‌های تصویری یونانیان است (Stöllner et al., 2012: 2477; Aali et al., 2010: 171-172). این شواهد، عینی‌ترین داده‌ها درباره پوشاک هخامنشی تا به امروز محسوب می‌شوند.

معدن نمک چهرآباد در استان زنجان یکی از مهم‌ترین محوطه‌های باستان‌شناسی ایران است که به دلیل خاصیت نمک و شرایط اقلیمی، منسوجات و بقایای انسانی را به صورت طبیعی در خود حفظ کرده است (Aali et al., 2010: 172). پیکرهای موسوم به «مردان نمکی» که عمدتاً متعلق به دوره‌های هخامنشی و ساسانی هستند، نادرترین مجموعه از شواهد مربوط به پوشاک ایرانی در دوران باستان به شمار می‌آیند؛ زیرا نمونه‌های باقی‌مانده از پوشاک هخامنشی به‌طور معمول در اثر پوسیدگی از میان رفته‌اند و تنها در قالب نقش برجسته‌ها یا بازنمایی‌های تصویری قابل بررسی هستند (Stöllner et al., 2012: 2478).

تاکنون از معدن نمک چهرآباد زنجان شش نمونه مومیایی نمکی انسانی در چندین نوبت، به صورت تصادفی یا در نتیجه کاوش‌های باستان‌شناسی، به دست آمده است. از این نمونه‌ها، مردان نمکی شماره‌های ۱، ۲ و ۶ و اشیای مرتبط با آن‌ها به دوره متأخر ساسانی تعلق دارند و مردان نمکی شماره‌های ۳، ۴ و ۵ به دوره هخامنشی تعلق دارند (Aali et al., 2012: 76).

از بین این شش نمونه، مردان نمکی شماره‌های یک و چهار در وضعیت سالم‌تری نسبت به بقیه قرار دارند. «وضعیت قرارگیری اجساد در زمان دفن و نوع آسیب‌های وارد بر آن‌ها نشان می‌دهد که علت مرگ آن‌ها ناشی از حادثه ریزش معدن در دوره‌های تاریخی فوق و وارد شدن ضربات شدید سنگ‌های نمک به آن‌ها بوده است. همچنین بررسی‌های صورت گرفته، مرد نمکی شماره یک را میان سال (حدود ۳۵-۴۰ سال) و جنسیت مومیایی شماره چهار را مذکر و سن آن را حدود ۱۵ سال نشان می‌دهد» (هادیان دهکردی، ۱۴۰۰: ۲۳۱). در ابتدا تصور می‌شد که مرد نمکی شماره یک متعلق به

سده چهارم ق.م. و لباس وی قابل مقایسه با پوشاک سکاییان است (ثبوتی، ۱۳۷۶: ۶۸-۷۱) (تصویر ۵)؛ اما نتایج آزمایش‌های بعدی، تاریخ آن را به اواخر دوره ساسانی منتسب کردند (Aali et al., 2012: 76).

تصویر ۵- مرد نمکی شماره یک. موزه ملی (<https://fa.wikipedia.org/wiki/مردان-نمکی>)

«مرد نمکی شماره ۴» که سالم‌ترین نمونه از دوره هخامنشی محسوب می‌شود، مجموعه کاملی از اجزای پوشاک، شامل لباس پشمی بالاتنه، شلوار بلند، چکمه چرمی و کمربند تزئین‌شده، را حفظ کرده است (Aali et al., 2010: 171-172). برخلاف مردان نمکی شماره‌های ۲ و ۳، او ریش نداشته است. قد او حدود ۱۷۰ تا ۱۷۵ سانتی‌متر بوده و گوشواره‌ای فلزی به گوش داشته است. موهای او قهوه‌ای و کوتاه بوده‌اند. اشیای جالب‌توجهی نیز همراه با جسد مومیایی شده کشف شد؛ از جمله چاقویی فلزی با دسته استخوانی که درون غلاف چرمی متصل به کمربند او قرار داشت. این غلاف از چرمی ضخیم ساخته شده و با بندی چرمی به کمربند متصل شده بود. همچنین باید به دو کوزه کوچک اشاره کرد که در کنار شکم او یافت شدند و به لباسش چسبیده بودند؛ به احتمال زیاد، او پیش از مرگ این ظروف را در دست داشته است. این معدن‌کار شنلی از پوست به رنگ‌های قرمز و قهوه‌ای روی شانه‌های خود داشت که در برخی بخش‌ها آثار رفو و وصله‌دوزی بر آن دیده می‌شد. این پوشاک شامل جامه‌ای بلند از پشم قهوه‌ای روشن و یک شلوار است. جامه، که بدن را تا ناحیه زانو می‌پوشاند، آستین‌هایی نسبتاً کوتاه و یقه‌ای گرد دارد. کمربندی این لباس را بر کمر ثابت نگه می‌دارد و طنابی پارچه‌ای به آن بسته شده است. جامه با نقوش گلدوزی‌شده و تزیینات قرمز رنگ آراسته شده است. این نقوش از نخ‌های قرمز تابیده تشکیل شده‌اند و محل درزها را می‌پوشانند. شلوار نیز از پشم قهوه‌ای روشن تهیه شده است. بخش بالایی شلوار بسته نیست و از این رو بافت برهنه ران به وضوح دیده می‌شود. همانند جامه، شلوار نیز با تزیینات قرمز رنگ آراسته شده است. بخش‌های پایینی شلوار درون چکمه‌ها قرار گرفته‌اند. چکمه‌ها از چهار قطعه چرم ساخته شده‌اند (Aali et al., 2012: 73-74) (تصویر ۶).

تصویر ۶- مرد نمکی شماره چهار؛ کفش و بخشی از شلوار (نویسندگان)

بررسی‌های آزمایشگاهی نشان می‌دهد که در دوخت این پوشاک از الیاف پشمی با بافت منسجم و مقاوم استفاده شده و الگوی دوخت، بیانگر آگاهی پیشرفته از ساختار بدنی، کارکرد پوشاک و نیازهای حرکتی فرد بوده است (Grömer et al., 2016: 10-12). وجود شلوار چرمی و چکمه‌های ساق‌بلند مؤید آن است که فرد احتمالاً در محیط‌های سرد و ناهموار فعالیت داشته و امکان دارد بخشی از نیروهای معدن‌کاو یا محافظان آن بوده باشد (Mashkour et al., 2013: 294). این مسئله را که معدن‌کاوان احتمالاً در فصل سرما در اینجا گرفتار شده‌اند نیز نباید از نظر دور داشت. کفش‌هایی که بزرگان و ارتشیان پارسی و مادی در نقش‌برجسته‌ها و نقوش دیگر به پا دارند، از نوع چکمه‌هایی هستند که شباهت زیادی به پاپوش مرد جوان نمکی زنجان دارند.

نتایج تجزیه و تحلیل‌های پارینه‌نساجی نیز نشان می‌دهند که فنون مورد استفاده در بافت این منسوجات به سنت‌های نساجی ایرانی در دوره هخامنشی نسبت داده می‌شوند و از نظر فناوری در سطحی پیشرفته قرار داشته‌اند (Good & Miller, 2010: 63). این موضوع به‌ویژه در ترکیب چندلایه پوشاک برای افزایش کارایی حرارتی و مکانیکی قابل مشاهده است. افزون بر این، وجود تزیینات فلزی و رنگ‌آمیزی احتمالی پارچه‌ها (بر اساس آثار رنگ‌دانه‌ها) می‌تواند نشانه تمایز اجتماعی یا نقش خاص فرد باشند (Stöllner et al., 2012: 2475).

بنابراین، شواهد به‌دست‌آمده از مرد نمکی زنجان، برخلاف نمایش‌های هنری یونانی که بخشی از آن‌ها مبتنی بر بازنمایی ایدئولوژیک «شرقی» بوده‌اند، اطلاعات واقع‌گرایانه و مستقیمی درباره پوشاک هخامنشی ارائه می‌دهند و نقش تعیین‌کننده‌ای در ارزیابی دقیق‌تر داده‌های تصویری و تاریخی دارند؛ علاوه بر این، اطلاعاتی درباره مسائلی از جمله پارچه مرسوم در آن دوران برای پوشش مردمانی غیر از پادشاه و اطرافیان او در اختیار قرار می‌دهند. این مجموعه شواهد، یکی از مهم‌ترین منابع برای بازسازی فناوری نساجی، کارکردهای نظامی/کاربردی و نمادشناسی پوشاک هخامنشی در فلات مرکزی به شمار می‌رود. تحلیل تطبیقی میان داده‌های عینی پوشاک مرد نمکی چهارآباد و بازنمایی‌های تصویری یونانی، امکان شناسایی تفاوت میان واقعیت پوشاک هخامنشی و برداشت ایدئولوژیک یونانیان از ایرانیان را فراهم می‌کند (Miller, 1997: 54-60; Stöllner et al., 2012: 2475-2478). این مقایسه در سه محور اصلی صورت گرفته است.

- کارکرد و فناوری پوشاک

پوشاک مرد نمکی بازتابی روشن از به‌کارگیری فناوری‌های پیشرفته در حوزه نساجی باستان است و نشان می‌دهد که در تولید آن از الیاف پشمی مقاوم، چرم و ساختاری لایه‌مند برای محافظت در برابر شرایط سخت محیطی استفاده شده است (Aali et al., 2010: 170). در این داده باستان‌شناختی، کارکرد اصلی لباس ماهیتی عملی و حفاظتی دارد. شواهد حاصل از بررسی پوشاک مرد نمکی حاکی از آن است که پوشاک دوره هخامنشی، افزون بر جنبه‌های ظاهری، دارای کارکردهای اقلیمی و کاری مشخصی بوده است؛ از جمله لایه‌گذاری برای حفظ گرما، بهره‌گیری از چرم مقاوم در ساخت چکمه‌ها و انتخاب الیاف پشمی با بافتی متراکم و مستحکم.

پوشاک مرد نمکی نشان‌دهنده کاربرد فناوری پیشرفته پارینه‌نساجی، استفاده از الیاف مقاوم پشمی و چرم و ساختار لایه‌ای برای حفاظت در برابر شرایط سخت محیطی است (Aali et al., 2010: 170; Grömer et al., 2016: 6). هدف اصلی لباس در این داده واقعی، کارکردی و حفاظتی بوده است. شواهد به‌دست‌آمده از پوشاک مرد نمکی نشان می‌دهد که لباس هخامنشی دارای کارکردهای عملی، اقلیمی و کاری بوده است؛ از جمله لایه‌گذاری برای حفظ گرما، استفاده از چرم مقاوم در چکمه‌ها و انتخاب الیاف پشم با بافت مستحکم.

اما در متوپ‌های یونانی، پوشاک ایرانی عموماً با هدف نمایش تفاوت فرهنگی و تأکید بر هویت غیرخودی تصویر شده است (Boardman, 1985: 92). متوپ‌های یونانی بیشتر بر نمایش هویت سیاسی و قومی تمرکز دارند و جزئیات فناوری پوشاک در آن‌ها دگرگون شده است. بدین‌سان، مرد نمکی با هدف پاسخ‌گویی به نیازهای زیستی و اقلیمی مورد

بررسی قرار می‌گیرد (Mashkour et al., 2013: 292)؛ درحالی‌که متوپ‌ها در چارچوب بیان ایدئولوژی یونانی و تبلیغ برتری فرهنگی آن تحلیل می‌شوند (Hall, 2012: 47).

- بازنمایی هویت و جایگاه اجتماعی

پوشاک مرد نمکی مربوط به فردی از طبقه متوسط یا کارگر بوده است (Stöllner et al., 2012: 2475) که نشان می‌دهد نظام پوشاک هخامنشی نه فقط نماد اشرافیت، بلکه ساختاری طبقه‌بندی‌شده و متنوع داشته است؛ درحالی‌که در هنر یونان، ایرانیان با پوششی بسیار فاخر و نمادپردازانه، به عنوان عناصر شرقی نشان داده می‌شوند تا تقابل «تمدن یونانی/غیریونانی» تقویت شود (Said, 1978: 1; Miller, 1996: 112). در متوپ‌های یونانی، شاهد اغراق در چین‌های لباس، طول لباس و تزیینات هستیم. به عبارتی، مرد نمکی پوشاکی روزمره، کاربردی و متناسب با نیاز خود داشته و متوپ‌های یونانی، پوشاک کلیشه‌سازی‌شده برای بیان عناصر «غیرخودی» را به نمایش می‌گذارند.

۸- بحث

نتایج به دست آمده از تحلیل هم‌زمان شواهد عینی مرد نمکی چهارآباد و بازنمایی‌های متون و تصاویر متوپ‌های یونانی نشان می‌دهد که پوشاک دوره هخامنشی باید در دو سطح واقعیت تاریخی و بازنمایی فرهنگی مورد تحلیل قرار گیرد. از یک سو، شواهد مادی معدن نمک چهارآباد اثبات می‌کنند که فناوری پوشاک در دوره هخامنشی نه تنها پیشرفته و سازگار با محیط بوده، بلکه با الگوهای دقیق دوخت و انتخاب هدفمند مواد همراه بوده است؛ به طوری‌که پوشاک قادر به پاسخ‌گویی به نیازهای اقلیمی، کاری و حرکتی بوده است. وجود شلوارها و چکمه‌ها، بارزترین نمونه این سازگاری است که با ویژگی‌های جغرافیایی فلات مرکزی ایران مطابقت دارد.

از سوی دیگر، متوپ‌های یونانی نشان می‌دهند که پوشاک هخامنشی در ذهنیت یونانیان، فراتر از یک عنصر کاربردی، نمادی فرهنگی و سیاسی برای نمایش تفاوت‌ها و تقابل هویتی میان «شرق» و «غرب» بوده است. این بدان معناست که متوپ‌های یونانی، پوشاک ایرانی را نه در چارچوب کارکردی واقعی، بلکه در قالب نماد هویت فرهنگی و سیاسی به نمایش می‌گذاشته‌اند (Boardman, 1985: 96-98; Hall, 2012: 49). یونانیان از طریق تأکید بر طول لباس‌ها، چین‌دار بودن البسه، زینت‌های اغراق‌آمیز و کلاه‌های شرقی‌نما تلاش کرده‌اند ایرانیان را در قالب «عناصر غیرخودی» و در برابر «خودی یونانی» که برهنگی قهرمانانه یکی از مؤلفه‌های اصلی آن بود، تعریف کنند. بنابراین، متوپ‌ها نه بازنمایی بی‌طرفانه، بلکه ابزاری برای ساخت روایت برتری فرهنگی یونانیان به شمار می‌روند.

مقایسه این دو دسته داده نشان می‌دهد که بخش مهمی از تصور امروزی نسبت به پوشاک هخامنشی، متأثر از نگاه بیرونی یونانیان است و این نگاه، گاه با واقعیت‌های تاریخی تفاوت دارد. با این حال، وجود برخی عناصر مشترک همچون شلوارهای بلند و کلاه‌های کاربردی ثابت می‌کند که یونانیان شناخت نسبی از ظاهر ایرانیان داشته‌اند؛ شناختی که سپس به گونه‌ای گزینشی و هدفمند بازتفسیر شده است. با این تفاسیر، می‌توان چنین گفت که با توجه به شباهت‌های موجود میان این دو اثر، یونانیان تا حدی شناخت واقعی از ظاهر ایرانیان داشته‌اند (Llewellyn-Jones, 2013: 156).

در مجموع، بهره‌گیری از نگاه تطبیقی امکان ارائه برداشتی چندلایه و متعادل از پوشاک هخامنشی را فراهم کرده است؛ برداشتی که هم به واقعیت‌های زندگی روزمره ایرانیان توجه دارد و هم به بازنمایی‌های فرهنگی و هنری آنان در چشم دیگر ملت‌ها اشاره دارد (تصویر ۷).

تصویر ۷- بازسازی دیجیتال سه بعدی کامل از پوشاک مرد نمکی شماره ۴ (۴۰۵-۳۸۰ قبل از میلاد) (Aleksei Moskvina,)
(Sketchfab - <https://sketchfab.com/3d-models/salt-man-4-costume-66c8cd6839074c8199f8835c6e29b805>)

۹- نتیجه

پژوهش حاضر با تمرکز بر تحلیل تطبیقی پوشاک هخامنشی بر اساس شواهد عینی معدن نمک چهارآباد زنجان و بازنمایی‌های تصویری و متنی یونانی، کوشیده است شکاف دیرینه میان «واقعیت مادی پوشاک» و «بازنمایی ایدئولوژیک آن» را پر کند. در مطالعات پیشین، شناخت پوشاک هخامنشی عمدتاً بر داده‌های تصویری چون نقش برجسته‌ها، متوپ‌ها و افریزهای یونانی یا گزارش‌های پراکنده مورخان کلاسیک استوار بوده است؛ داده‌هایی که اغلب با اغراق، کلیشه‌سازی و اهداف سیاسی-فرهنگی همراه‌اند. در مقابل، کشف مردان نمکی چهارآباد، به‌ویژه نمونه‌های منتسب به دوره هخامنشی، امکان نادری برای بررسی مستقیم و بی‌واسطه پوشاک مردان در فلات مرکزی ایران فراهم کرده است.

یافته‌های باستان‌شناختی نشان می‌دهد که پوشاک مردان نمکی دارای ساختاری کاملاً کاربردی، چندلایه و سازگار با شرایط اقلیمی و محیطی بوده است. استفاده از الیاف پشمی با بافت متراکم، دوخت‌های حساب‌شده، شلوارهای بلند، چکمه‌های چرمی مقاوم و کمربندهای کاربردی، همگی بیانگر آگاهی پیشرفته از فناوری نساجی و درک دقیق نیازهای حرکتی، کاری و حفاظتی افراد است. این ویژگی‌ها نشان می‌دهد که پوشاک هخامنشی صرفاً به‌عنوان نماد تجمل یا تشخص اشرافی قابل فهم نیست، بلکه بخشی از یک نظام کارآمد و عقلانی برای زیست در محیط‌های سرد، کوهستانی و صنعتی همچون معدن نمک بوده است.

از سوی دیگر، بررسی متوپ‌ها، افریزها و دیگر آثار تصویری یونانی نشان می‌دهد که پوشاک ایرانیان در این آثار عمدتاً در چارچوب تقابل فرهنگی «یونانی/غیریونانی» یا «خودی/بیگانه» بازنمایی شده است. در این تصاویر، بر عناصری چون طول اغراق‌آمیز لباس، چین‌خوردگی‌های نمایی، کلاه‌های خاص و تزیینات نمادین تأکید شده تا تفاوت فرهنگی و به‌ویژه «شرقی بودن» ایرانیان برجسته شود. این بازنمایی‌ها بیش از آنکه بازتابی دقیق از واقعیت تاریخی باشند، حامل پیام‌های ایدئولوژیک، سیاسی و هویتی یونانیان در بستر رقابت و تقابل با امپراتوری هخامنشی‌اند.

تحلیل تطبیقی این دو دسته داده نشان می‌دهد که اگرچه هنر یونانی کاملاً از واقعیت جدا نیست و برخی عناصر واقعی پوشاک ایرانی، مانند شلوار، تونیک آستین‌دار و چکمه، را بازتاب می‌دهد، اما این عناصر به صورت گزینشی و اغراق‌شده به کار رفته‌اند. در واقع، یونانیان با تکیه بر شناخت نسبی خود از ظاهر ایرانیان، پوشاک آنان را به ابزاری برای بازنمایی «دیگری فرهنگی» و تثبیت برتری هویتی خود بدل کرده‌اند. این امر سبب شده است که تصویر رایج از پوشاک هخامنشی در ذهنیت مدرن، تا حدی تحت تأثیر نگاه بیرونی و ایدئولوژیک یونانیان شکل گیرد.

اهمیت اساسی این پژوهش در آن است که با بهره‌گیری از شواهد عینی مردان نمکی، توجه را از پوشاک درباری و شاهانه، که غالباً در نقش برجسته‌های رسمی دیده می‌شود، به پوشاک طبقات کاری و میانی جامعه معطوف می‌سازد. این رویکرد نشان می‌دهد که نظام پوشاک هخامنشی ساختاری چندسطحی و منعطف داشته و علاوه بر کارکرد نمادین، پاسخ‌گوی نیازهای عملی، اقلیمی و اقتصادی جامعه نیز بوده است. در این چارچوب، پوشاک نه تنها زبان قدرت، بلکه ابزاری برای زیست روزمره، کار و بقا محسوب می‌شده است.

در نهایت، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بازسازی دقیق پوشاک هخامنشی تنها از طریق خوانش هم‌زمان و انتقادی منابع مادی، تصویری و متنی امکان‌پذیر است. مردان نمکی چهارآباد به عنوان یکی از نادرترین مجموعه‌های باقی‌مانده از پوشاک واقعی ایران باستان، نقشی کلیدی در تصحیح و تکمیل برداشت‌های پیشین ایفا می‌کنند. این شواهد، نه تنها درک ما از فناوری نساجی و کارکرد پوشاک در دوره هخامنشی را تعمیق می‌بخشند، بلکه امکان بازاندیشی در بازنمایی‌های کلاسیک و بازسازی واقع‌بینانه‌تر زندگی مردمان غیردرباری فلات مرکزی ایران را فراهم می‌آورند. بدین سان، این مطالعه گامی مؤثر در جهت پیوند دادن تاریخ هنر، باستان‌شناسی و مطالعات فرهنگی در بررسی پوشاک ایران باستان به شمار می‌رود.

منابع

- ثبوتی، هوشنگ، (۱۳۷۶)، گزارش مقدماتی انسان نمک زنجان، در: *یادنامه گردهمایی باستان‌شناسی شوش*، جلد ۱، تهران: سازمان میراث فرهنگی (پژوهشگاه)، ۶۳-۸۱.
- گزنفون، (۱۳۸۴)، *کوروش‌نامه*، ترجمه ر. مشایخی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- محمدیان، فخرالدین؛ موسوی حاجی، سید رسول؛ شریف کاظمی، خدیجه؛ مهرآفرین، رضا، (۱۳۹۶)، آیین سوگواری در نقوش تاتارلی آناتولی و مقایسه آن با شاهنامه و مراسم کتل در غرب ایران، *مجله جستارهای تاریخی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره ۲، ۱۴۹-۱۷۰.
- مهرآفرین، رضا، (۱۴۰۴)، *هنر هخامنشیان*، بابلرس: انتشارات دانشگاه مازندران.
- هادیان دهکردی، منیژه، (۱۴۰۰)، مومیایی‌های طبیعی معدن نمک زنجان و رویکرد حفاظت پیشگیرانه برای حفظ و نگهداری از آن‌ها، *پژوهه باستان‌سنجی*، دوره هفتم، شماره ۱، ۲۳۱-۲۵۱.
- هرودوت، (۱۳۸۹)، *تاریخ هرودوت*، ترجمه مجتبی ثاقب‌فر، تهران: انتشارات اساطیر.

- Aali, A. (2007). Report on the history of Salt Man discovery. In A. Aali (Ed.), *Proceedings of the Second Seminar of the Salt Man* (pp. 2-6). Zanjan: Iranian Cultural Heritage Office.
- Aali, A., & Stöllner, T. (Eds.). (2015). *The archaeology of the salt miners: Interdisciplinary research 2010-2014*. Bochum: Metalla.
- Aali, A., Stöllner, T., Mashkour, M., & Bataille, G. (2010). The Salt Men of Iran. *Near Eastern Archaeology*, 73(4), 168-187. <https://doi.org/10.5615/neareastarch.73.4.0168>
- Berndt Ersöz, S. (2020). The Upright Tiara of the Persian King. In A. P. Dahlén (Ed.), *Achaemenid Anatolia: Persian Presence and Impact in the Western Satrapies 546-330 BC: Proceedings of an International Symposium at the Swedish Research Institute in Istanbul, 7-8 September 2017* (pp. 65-79). Uppsala: Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University.
- Beşikçi, D. (2023). Ancient Repairs on the Alexander Mosaic from Pompeii. *Journal of Mosaic Research*, 16, 63-75. <https://doi.org/10.26658/jmr.1376708>

- Boardman, J. (1985). *Persia and the Greeks: The defence of the West, c. 546-478 B.C.* London: Thames & Hudson.
- Boucher, F. (2008). *20,000 years of fashion: The history of costume and personal adornment.* New York: Harry N. Abrams.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A history of the Persian Empire.* Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Good, I., & Miller, M. C. (2010). Textiles as cultural communication: Persians in Greek writing and art. In C. Alfaro & L. Karali (Eds.), *Purpureae Vestes V: Textiles and dyes in the Mediterranean world* (pp. 59-70). Valencia: University of Valencia.
- Grömer, K., Saliari, A., & Aali, A. (2016). Analysis of textiles from the Chehrabad Salt Mine, Iran. *Textile History*, 47(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/00404969.2016.1152034>
- Hall, E. (2012). *Inventing the barbarian: Greek self-definition through tragedy.* Oxford: Oxford University Press.
- Hurwit, J. M. (1999). *The Athenian Acropolis: History, Mythology, and Archaeology from the Neolithic Era to the Present.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Llewellyn-Jones, L. (2013). *King and court in ancient Persia, 559-331 BCE.* Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mashkour, M., Aali, A., & Stöllner, T. (2013). Human and animal remains from the Iranian salt mines: A multidisciplinary approach. *Anthropozoologica*, 48(2), 289-302. <https://doi.org/10.5252/az2013n2a13>
- Miller, M. C. (1996). *Athens and Persia in the fifth century BC: A study in cultural receptivity.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, M. C. (1997). Persian garments in classical art. *American Journal of Archaeology*, 101(1), 51-71. <https://doi.org/10.2307/506415>
- Miller, M. C. (2022). Playing with Persians in Athenian Imagery of the 4th Century BCE. *Ktèma: Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques*, 47, 53-68. <https://doi.org/10.3406/ktéma.2022.3061>
- Neils, J. (2001). *The Parthenon frieze.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Nezamabadi, M., Mashkour, M., Aali, A., Stöllner, T., & Le Bailly, M. (2013). Identification of *Taenia* sp. in a natural human mummy (third century BC) from the Chehrabad Salt Mine, Iran. *Journal of Parasitology*, 99(3), 570-572.
- Öhrström, L. M., Marquez, H., Seiler, R., Bode, B., Aali, A., Stöllner, T., & Rühli, F. J. (2021). Radiological and histological findings in ancient salt mummies from the salt mine of Douzlākh, Iran. *PLOS ONE*, 16(4), e0250745. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250745>
- Plutarch. (1926). *Lives* (Vol. XI: Aratus, Artaxerxes, Galba, and Otho; B. Perrin, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism.* New York: Pantheon Books.
- Stöllner, T., Aali, A., & Hormes, A. (2012). Archaeological and scientific analysis of salt-preserved finds from Iran. *Journal of Archaeological Science*, 39(7), 2471-2480. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2012.03.001>
- Strabo. (1928). *The Geography of Strabo* (H. L. Jones, Trans.). Vol. VII: Books XV-XVI. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann.
- Aleksei Moskvina, Sketchfab - <https://sketchfab.com/3d-models/salt-man-4-costume-66c8cd6839074c8199f8835c6e29b805>
- <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:945945>
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/مردان-نمکی>
- https://www.asriran.com/files/fa/news_albums/765095/30199/resized/resized_1174385_319.jpg